

Д.І. Яворницький

Історія Запорізьких Козаків

Повне видання

94(477)
922

Д.І. Яворницький

Історія Запорізьких Козаків

Повне видання

Переклад з російської
Івана СВАРНИКА

A123868

БІБЛІОТЕКА ХУПС

№ 132015

НАВЧАЛЬНИЙ ФОНД

Видавництво «ФОП Стебеляк»
Київ – 2018

ББК 63.3(2Ук)44

Я 22

Головний редактор Стебеляк О.М.
Редактор-коректор Хиторна Т.А.
Художнє оформлення, верстка Лук'яненко І.В.

*В оформленні книги використано зображення С.І. Васильєвського,
на звороті обкладинки портрет Д.І. Яворницького (оформити В.В. Матеєв)*

*Книга є найбільш повним історичним дослідженням,
що охоплює період 1471-1734 рр.
На багатому документальному матеріалі в популярній формі
всебічно висвітлюється життя запорізького козацтва.*

Яворницький Дмитро

Я 22 Історія Запорізьких козаків. – К.: ФОП Стебеляк О. М., 2018. – 1072 с.

ISBN 978-966-1635-57-8

Фундаментальна «Історія запорізьких козаків» у трьох томах (СПб, 1892, 1895, 1897) стала підсумком багаторічної дослідницької роботи вченого, розпочатої ще в студентські роки. Безпосередній намір написати цей твір виник у Яворницького 1889 р., після видання двотомної праці «Запоріжжя у залишках старовини й переказах народу». Для її створення Дмитро Іванович використав такі фундаментальні видання документів як «Архив Юго-Западной России», «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», «Памятники, издаваемые временной комиссией», власні збірники, численні публікації окремих пам'яток і документів. Велику увагу присвятив історик наративним джерелам, починаючи від Геродота й закінчуючи своїм сучасником, нащадком запорожців Коржем. Особливою пошаною автора користуються літописи й хроніки — давньоруські, козацькі, польські. Загалом бібліографія першого тому (першого видання) налічує 170 позицій. Іншим, не менш суттєвим джерелом «Історії запорізьких козаків» були неопубліковані документи з російських та українських архівів, бібліотек, приватних зібрань. Широко залучив автор до свого твору й праці своїх попередників — Г. Міллера, С. Соловйова, М. Маркевича, О. Рігельмана, А. Скальковського, П. Куліша, М. Максимовича, М. Костомарова, В. Антоновича й десятків інших. Велику групу джерел, які використав Д. І. Яворницький, становили матеріальні пам'ятки музейних і приватних колекцій, значний археологічний матеріал, здобутий під час численних експедицій. Величезного значення (особливо це помітно в першому томі) надавав автор фольклорно-етнографічним дослідженням регіону Запоріжжя, вивченню його топографії, топонімії, гідрографії, географії, ботаніки, зоології. Десятьки разів обійшов він пішки всі землі Запорізьких вольностей, дослідив усі Січі, кілька разів ламав руки й ноги на порогах, ледь не загинув під час розкопок кургану — і все задля того, щоб відчувати й збагнути героїчний дух історії, донести її до читача.

ББК 63.3(2Ук)44

ISBN 978-966-1635-57-8

© Переклад з російської І.І. Сварник, 2015.
© Видавництво «ФОП Стебеляк», оригінал-макет, 2018.

Зміст

<i>Від перекладача</i>	5
<i>Передмова автора до першого видання</i>	12

Том перший

Граници вольностей запорізьких низових козаків	15
Гідрографія, топографія і клімат Запорізького краю	29
Продуктивність землі, флора, фауна й пори року Запорізького краю	41
Історія й топографія восьми запорізьких Стій	61
Склад, засади й чисельність єдиного Запорізького низового товариства	117
Військовий і територіальний поділ Запоріжжя	127
Військові, курінні й паланкові ради запорізьких козаків	131
Адміністративна й судові влади у Запорізькому низовому Війську	138
Суди, покарання і страти у запорізьких козаків	148
Одяг та озброєння запорізьких козаків	154
Запорізькі військові клейноди	167
Характеристика запорізького козака	171
Домашнє життя запорізьких козаків у Стій, на зимівниках і бурдюках	178
Церковний лад у запорізьких козаків	189
Самарський Пустельно-Миколаївський монастир	220
Охорона кордонів запорізьких вольностей	229
Мусульманські сусіди запорізьких козаків	232
Становище християн у мусульманській неволі	241
Християнські сусіди запорізьких козаків	247
Збройні сили та бойові засоби запорізьких козаків	258
Сухопутні й морські походи запорізьких козаків	265
Хліборобство, скотарство, рибальство, мисливство, городництво й садівництво у запорізьких козаків	274
Торгівля, промисли й ремесла у запорізьких козаків	284
Прибутки Війська Запорізького низового	293
Грамотність, канцелярія і школа у запорізьких козаків	301
Поштові установи у запорізьких козаків	306

Том другий

<i>Передмова автора до другого тому</i>	310
Розділ перший	313
Розділ другий	329
Розділ третій	348
Розділ четвертий	356
Розділ п'ятий	361
Розділ шостий	367
Розділ сьомий	380
Розділ восьмий	406

Розділ дев'ятий	413
Розділ десятий	420
Розділ одинадцятий	432
Розділ дванадцятий	444
Розділ тринадцятий	457
Розділ чотирнадцятий	485
Розділ п'ятнадцятий	503
Розділ шістнадцятий	520
Розділ сімнадцятий	537
Розділ вісімнадцятий	545
Розділ дев'ятнадцятий	557
Розділ двадцятий	573
Розділ двадцять перший	582
Розділ двадцять другий	590
Розділ двадцять третій	598
Розділ двадцять четвертий	608
Розділ двадцять п'ятий	618
Розділ двадцять шостий	630
<i>Додаток. Поправки й доповнення</i> <i>до другого тому «Історії запорізьких козаків»</i>	657

Том третій

<i>Передмова до третього тому</i>	662
Розділ перший	665
Розділ другий	682
Розділ третій	693
Розділ четвертий	708
Розділ п'ятий	728
Розділ шостий	747
Розділ сьомий	764
Розділ восьмий	787
Розділ дев'ятий	796
Розділ десятий	805
Розділ одинадцятий	818
Розділ дванадцятий	836
Розділ тринадцятий	855
Розділ чотирнадцятий	883
Розділ п'ятнадцятий	908
Розділ шістнадцятий	925
Розділ сімнадцятий	951
Розділ вісімнадцятий	961
Розділ дев'ятнадцятий	975
Розділ двадцятий	986
Розділ двадцять перший	999
<i>Додаток. Перекази про кошового отамана Івана Сірка,</i> <i>записані під час поїздки по Запоріжжю влітку 1896 року</i>	1015
<i>Іменний показчик</i>	1018
<i>Географічний показчик</i>	1048

Історія Запорізьких Козаків

Д. М. К. Даринський